

ОРИЕНТАЛНАТА РАКОПИСНА РИЗНИЦА ВО НАЦИОНАЛНАТА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – СКОПЈЕ

Апстракт: Збирката Ориенталистика како дел од посебните фондови во Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ - Скопје е формирана со цел да го прибира, обработува и чува богатото исламско книжно наследство во Македонија, чиј значаен дел претставуваат ракописи пишувани на трите ориентални јазици: арапски, персиски и турски. Овој труд дава преглед на историјатот на Збирката, со краток увид во материјалните и содржинските аспекти на ракописите како извори за проучување на материјалната историја на книгата од една, и на исламската цивилизација и културната историја на Македонија, од друга страна. Соодветно со нивниот значај, трите ракописни збирки се во 2009 година прогласени за културно наследство од особено значење – поткатегорија културно наследство од исклучително значење.

Клучни зборови: ориентални ракописи, ракописно библиотечно добро, Збирката *Ориенталистика*, НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје.

Вовед

Долго време во историјата на човештвото ракописите биле единствен начин на текстуална комуникација и пренесување на знаењето низ просторот и времето, а препишувањето – основен начин за умножување на текстот пред изумот на техниката на печатењето. Како уникатни, рачно изработени примероци, ракописите претставуваат значајно сведоштво за древната техника на подготовка на книгата, а со своите содржини, значаен извор за проучување на историјата, културата, науката, обичаите и литературата на едно определено, временски и просторно дефинирано подрачје.

Додека во Европа во XV век, Гутемберговиот изум означува почетокот на крајот на ерата на ракописите, во исламскиот свет ракописот уште долго ќе остане единствениот медиум на текстуална комуникација. Првата печатница во Османската империја е основана во Истанбул во 1727 година од страна на Ибрахим Мутеферика (о. 1670-1745). Сепак, препишувањето како основен начин на умножување на книгите во исламскиот свет ќе се задржи сè до почетокот на XX век (Tinjak, 2013, стр. 141).

¹ marijanak@nubsk.edu.mk; mkavcic.nubsk@gmail.com

Аутор је виши библиотекар и водител Збирке *Ориенталистика* у Народној и универзитетској библиотеци „Св. Климент Охридски“ – Скопље. Бави се каталогизацијом ориенталних рукописа и проучавањем историје исламских библиотека у Македонији. – Напомена ур.

Под поимот „ориентални ракописи“, кои често се нарекуваат и „исламски ракописи“, се подразбираат ракописи напишани на еден од трите јазици на исламската цивилизација: арапски, персиски и турски. Арапскиот јазик со арапските освојувања и контакти со другите цивилизации, особено персиската, од основен јазик на исламот и на светата книга Куранот, наскоро ќе стане и јазик на научна комуникација во целиот исламски свет. Токму на арапски јазик, славниот персианец Авицена и еврејскиот философ Мајмонидес напишале некои од своите најзначајни дела. Кон арапскиот наскоро ќе се приклучи и персискиот како втор главен јазик на исламот. Класичните персиски писатели ќе станат темел на образованието и пример за литературно совршенство. Својот придонес кон исламската цивилизација даваат и Турците кои, откато го примиле исламот, станале активни носители на неговото понатамошно ширење. Турската експанзија го досегнала врвот за време на Османлиите, чие пробивање длабоко во Европа придонело кон ширењето како на исламот, така и на трите јазици на исламската цивилизација. Турскиот јазик се приклучил кон арапскиот и персискиот како трет најзначаен јазик на исламот, но секако прв според политичкото значење (Lewis, 1979, стр. 18-19).

На тие три јазици се создадени голем број на ракописи со различна тематика. Освен преписи на Куранот и текстови од областа на различни исламски науки како што се тефсирот (коментарот на Куранот,) хадисот (традицијата) и фикхот (исламското право), исламските ракописи содржат и значајни дела од областа на филологијата, медицината, географијата, математиката, астрономијата, филозофијата итн. Голем број од нив сеуште не се истражени и објавени. Тие постојат само во ракописна форма, со помал или поголем број на примероци во различни делови на светот, како составни делови на архивите, музеите и библиотеките.

Ориентални ракописи во Македонија

Се смета дека првите ориентални ракописи на Балканот биле воени трофеи или роба купена во текот на првите контакти на војниците и трговците со Османлиите, до кои дошло после османското продирање во Византија кон крајот на XIV век (Ђукановиќ, Јанц, 1973, стр. 6). Нивниот интензивен прилив се поврзува со ширењето на исламската култура на подрачјето на денешната Северна Македонија, кое почнало со турското освојување и населување на Турците на почетокот од XV век и продолжило со понатамошно напредување на Османлиите кон северот. Во сите муслимански населби биле изградени џамии и текии и формирани многубројни мектеби и медреси (основни и средни училишта), кои станале главни расадници на писменоста и образованието во исламското општество. Во нив биле формирани помали или поголеми библиотеки во кои се пишувани, проучувани, препишувани и чувани делата на познатите исламски научници.

Се смета дека прва исламска библиотека на Балканот е основана околу 1430 година во Битола (Добраќа, 1963, стр. XI), а потоа околу 1443 година во Скопје, во состав на медресата на Исхак-бег, вториот османлиски заповедник на Скопје. Списокот од 23 книги што тој ѝ завештал на медресата е содржан во неговото вакафнаме и претставува еден од најраните податоци за исламските библиотеки на Балканот и за нивните фондови (Kaleši, 1972, стр. 89-109; Елезовиќ, б.г., стр. 20-26). Сите тие книги биле напишани на арапски јазик и се однесувале на различни исламски науки и арапската филологија (Калеша, 1961, стр. 280).

Најстарата исламска библиотека на територијата на Македонија од која еден број ракописи е сочувани и до ден денешен е библиотеката на Иса-бег ибн [синот на] Исхак-бег, попознат како Иса-бег Исаковиќ (о. 1414-1472), формирана во втора половина на XV век. Според вакафнамето на Иса-бег, заверено во Скопје во 1469 година, тој на својата медреса ѝ завештал повеќе од 330 ракописни книги во кои биле содржани дела од областа на тефсирот, киратот (науката за читање на Куранот), хадисот, проповедите, изворите на шеријатско право, шеријатското право, шеријатскоправните одлуки, теологијата, реториката, филозофијата, логиката, синтаксата, граматиката, речниците, поезијата и медицината (Елезовиќ, б.г., стр. 45-101).

Во почетокот, ракописите биле донесувани од тогашните културни центри на исламскиот свет. Меѓутоа, со развојот на исламскиот образовен систем, со исламизацијата и со ширењето на исламските науки и исламската култура, чиј составен дел било изучувањето на арапскиот, турскиот и персискиот јазик, се создаваат услови за поинтензивна препишувачка активност и на домашната почва.

Во текот на петте векови на османското владеење тие ракописи биле грижливо чувани, било преку официјални судски завештанија, било од пиетет кон нивната религиозна содржина. Меѓутоа, голем број од нив бил уништен во војните, пожарите и други природни несреќи, или пак поради разни други причини, бил изложен на понатамошно пропаѓање и уништување (Димитровски, 1998, стр. 68).

Историјатот на Збирка Ориенталистика

Првите иницијативи за собирање и заштита на ориенталните ракописи во Македонија ги започна Институтот за националната историја во 1948 година.² Од средината на 1951 година оваа задача ја презема новоформираната институција Државна архива на НРМ, односно Архивот на Македонија, кој во наредните две децении ќе ги спроведува активностите околу собирањето и заштитата на ориенталните ракописи. Најголем дел од нив, во соработка со Вакуфската дирекција, се преземени, во многу лоша состојба, од исламските верски и поранешни просветни институции кои биле под нивна надлежност, со што тие биле спасени од понатамошно уништување. На собирањето на ракописите, како прва форма на нивната заштита, подоцна биле вклучени и други институции, како историските архиви од Охрид и Штип и Народниот музеј во Битола кои собрание ориентални ракописи ги предаваат на Архивот на Македонија.

Од 1966 година грижата околу собирањето, заштитата, чувањето и обработката на ориенталните ракописи ја презема Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ во Скопје. Така во 1969 година Националната библиотека и Архивот извршија размена на одредени видови материјали сообразно со законската регулатива и на Националната библиотека и беа отстапени околу 3000 ориентални ракописи и повеќе илјади печатени книги (Димитровски, 1998, стр. 70).

² За активностите на собирање на ориенталните ракописи на подрачјето на Македонија види Георгиевски, Димитровски, 1983, стр. 65-69; Димитровски, 1980, стр. 142-147; Димитровски, 1998, стр. 67-72.

Со ракописите преземени од Архивот и со тие собрани од страна на Националната библиотека во тек на редовни теренски истражувања кои се правени во шеесетите и седумдесетите години од изминатиот век, Збирката Ориенталистика денес е најбогата збирка на ориенталните ракописи во Македонија, и пошироко. Ракописите во Збирката јазично се поделени во три одделни збирки: Збирка ракописи на арапски јазик, со околу 2600 единици, Збирка ракописи на османскотурски јазик, со околу 1100 единици, и Збирка ракописи на персиски ракописи, со 118 единици.

Статус на ракописниот фонд на Збирката

Статусот на ориенталните ракописи е регулиран со Законот за заштита на културното наследство (*Службен весник на Република Македонија* 20/04, чл. 21), кој во библиотечните добра, т.е. во библиотечните материјали кои имаат статус на културното наследство, помеѓу останатото ги вбројува „старите ракописи (средновековни и словенски или ракописи на други јазици) што се однесуваат на Македонија и старите ракописи на други јазици и од други култури во Македонија создадени до крајот на XIX век.”

Во согласност со законската обврска за ревалоризација и категоризација на културното наследство што произлегува од чл. 175 на Законот за заштита на културното наследство, во 2006 година изработени се елаборати за ревалоризација на трите ракописни збирки во Збирката Ориенталистика, со кои е предложено тие, поради својата уникатност, старост, уметничка вредност и значењето како извор за материјалната историја на книгата и културната историја на Македонија, да се стекнат со статусот културно наследство од особено значење – поткатегорија културно наследство од исклучително значење, и како такви се прогласени во 2009 година.

Предложената категоризација образложена е и со следното:

- исламските ракописи пишувани на сите три ориентални јазици преставуваат значајно сведоштво за ориентално-исламските влијанија кои се проткајувале во сите пори на османската државна организација, правниот и општествениот систем, просветата, образованието, религијата, јазикот и книжевноста и имале и свој одраз врз целиот материјален и духовен живот на народите кои живееле на територија на Македонија во периодот на османската власт,
- во ракописите се застапени дела од речиси сите научни области што биле предмет на изучувањето во време на нивното создавање или препишување. Секако, најбројни се делата со исламскотеолошка и шеријатскоправна содржина, но меѓу нив има дела од областа на филологијата, математиката, астрономијата, философијата и книжевноста.
- меѓу нив има и мошне ретки ракописи, а веројатно и единствени сочувани примероци на конкретен текст.

Материјален опис на ракописите

Како артефакти, ориенталните ракописи претставуваат значаен извор за проучување на материјалната историја на книгата и техниките користени за нивната изработка. Како подлога за пишување на ориенталните ракописи во Збирката е користена исклучиво хартија, како ориентална така и европска,³ бела и во боја. Само во еден ракопис кој содржи 36 текстови на арапски, турски и персиски јазик, препишани со различна рака во периодот од 1563 до 1682, пронајдени се неколкумина листови од османската „засенчена“ хартија (Ottoman silhouetted or “shadowed” paper), техниката што потекнува од доцниот XVI и XVII век, и се состои од импрегнирање на листовите со помош на печати од филцот со мотиви на стебла, цвеќе и слично.⁴

Како средства за пишување користени се црни мастила базирани на јаглород како и железогалните мастила. За истакнување на определени зборови најчесто е користено црвеното мастило додека користењето на мастила во други бои, како што се зелената, жолтата и сината најчесто е ограничено на сликани украси, но може да се најде и во самиот текст (сл. 1).

За подврските на ракописите од Збирката најчесто е употребуван картон (некогаш изработен од листови од стари ракописи) пресвечен со кожа или со мраморирана хартија⁵ во комбинација со кожа, употребена за зајакнување на `рбетот, рабовите или аглиите од кориците. Платното се користи поретко, најчесто во комбинација со кожа. Кожните повези често имаат втисната орнаментика со или без позлата, придонесувајќи за естетскиот аспект на ракописот.

Што се однесува до орнаментиката и уметничката изработка на книжниот блок, ракописите од Збирката најчесто се украсени со *унван* – декоративното заглавие во различни форми, најчесто со флорална орнаментика (сл. 2). Во позначајните ракописи насловот и авторот се наведени на „насловната страница“ со помалку или повеќе богата орнаментика. Особено внимание е посветено на украсување на текстовите на Куранот, при што предмет на украсувањето може да биде и најситен детал како што се ознаки на ајети (стихови) или знакови за вокали. Посебно се богато украсени првите две страници од ракописот како и ознаките за делови од Куранот, сместени на надворешните маргини. Еден број на ракописи се истакнува и по својата калиграфска изведба а неколкумина се пишувани на *андалуси* или *маџреби* писмо (сл. 3), карактеристично за Шпанија и Магреб, од каде тие ракописи веројатно и потекнуваат.

³ Технологијата на производство на хартија Арапите ја примиле од Кинезите во VIII век и од нив таа се проширила кон Европа. Во Европа, почнувајќи од XIII век, во производството на хартијата биле воведени водените знаци, т.е. фигурички направени од метални жици и прицврстени за сито за правење хартија, кои служеле за идентификација на произведувачот и како заштитен знак на неговата работилница. За разлика од европската хартија, ориенталната хартија, произведена во земјите од Блискиот исток, Северна Африка и Индија, не содржи водени знаци. Види: Bloom, 2001, pp. 6-10.

⁴ Види: Deroche, 2006, pp. 248-249.

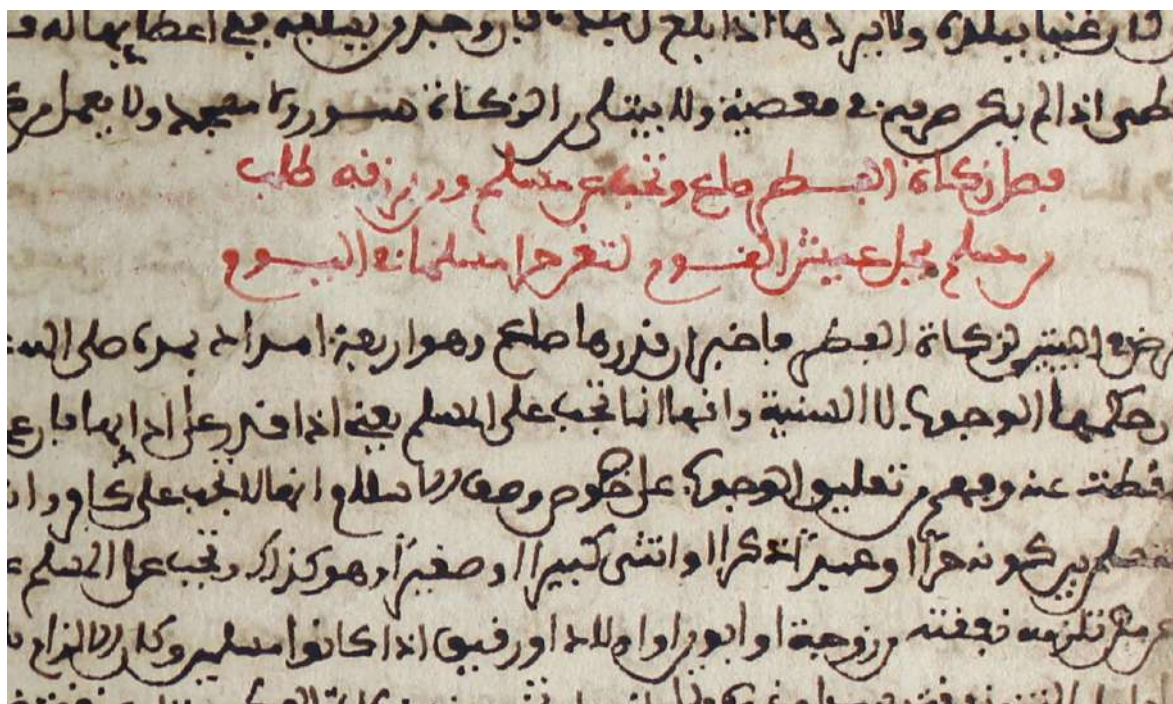
⁵ Мраморираната хартија потекнува од Иран (пер. *абри*) од средина на XVI век. Листот хартија се декорирал на едната страна на начин што листот бил поставен врз вода на чија површина биле излиени бои во посакуваниот дезен. Од Иран техниката се проширува во Османското царство (тур. *ебру*), од каде мраморираната хартија се извезувала во Европа. Види: Deroche, 2006, pp. 249-250.



Слика 1. Мастило во бои во ракописот кој содржи четири наслова од областа на мистицизмот, создаден во 999-1000. [1590-91] година, НУБ „Св. Климент Охридски” – Скопје, MSA II 170 (л. 16-2а).



Слика 2. Илуминирано заглавие во *Тазкират аш-шуара* на Кинализате Хасан Челеби, препишано во 1206. [1791] година, НУБ „Св. Климент Охридски” – Скопје, MST II 501 (л. 16).



Слика 3. Андалуси писмо во Ал-Мушид ал-му`ин ала г-гарури фи улум ад-дин на Абдулвахид ибн Ашир, НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје, MSA II 1200 (л. 616).

Сегашната состојба на ракописите е тесно поврзана со историјатот на Збирката. Како што е наведено, таа е формирана со собирање на ракописи пронајдени на територијата на Македонија, од кои некои подолго време биле изложени на штетни влијанија и веќе биле значително оштетени кога станале дел од фондот на Националната библиотека. Најчесто се работи за оштетувањата предизвикани од долготрајно изложување на влага, што се забележува во разлеаното мастило и дамките предизвикани од влага и мувла, кои во значителна мерка допринеле до слабеење на хартијата и до нејзино разградување. Влагата е исто така одговорна за слепеност на листовите, виткање на подврската и собирање на рбетот, поради што некои ракописи тешко или воопшто не можат да се отворат. Кон досега наведените оштетувања, можат да се придодат и дополнителни, поголеми или помали штети предизвикани од делување на глодачи и црвојадина, како и некои намерни оштетувања предизвикани од човечкиот фактор: искинати и исечени листови, намерно избришани или исечени забелешки за сопственоста или за вакафот и сл. Но има случаи кога самиот материјал од кој е создаден ракописот е причина за неговото оштетување. На еден број ракописи може да се забележи „изгореност“ на хартијата, што е поврзано со користењето на железо-галните мастила и/или хартија во определени нијанси на кафева боја.

Датирање и повениенција на ракописите

Што се однесува на местото и времето на создавање на ракописите од Збирката Ориенталистика, од препишувачките колофони пронајдени во ракописите на арапски јазик утврдено е дека тие биле препишани во различни места и градови кои денес се наоѓаат во Египет, Ирак, Сирија, Турска, Иран, Босна и Херцеговина, Србија, Бугарија, Грчка итн. Еден дел од нив бил создаден и во Македонија или ги препишале препишувачи кои потекнувале или живееле во македонските градови, како Радовиш, Дебар, Охрид, Битола, Скопје, Штип, Тетово итн.

Ракописите на арапски јазик се создадени во периодот од XII до XX век. Најстариот датиран ракопис во Збирката е делото *ал-Мухтасар фи-л-фикх* на авторот Абу Џафар ат-Тахави, од областа на исламското право, препишан во 1195 година. Четири ракописа на арапски јазик потекнуваат од XIII век, 24 од XIV век и 34 од XV век.

Ракописите на турски јазик во најголема мерка биле препишани на подрачјето на денешната Турција, Босна и Херцеговина и Македонија, и тоа во периодот од XV до XX век, со најголем број ракописи создаден во XVIII (43 ракописи) и XIX век (57 ракописи).⁶

Од препишувачките колофони пронајдени во еден дел од персиските ракописи може да се утврди дека тие биле создадени во Иран, Ирак, Албанија, Бугарија и Македонија, во периодот од XV до XIX век, при што најголем број од нив бил создаден во текот на XVI век (20 ракописни книги со 22 датирани наслови).⁷

Содржини на ракописите

Содржински, арапските ракописи во Збирката во најголем број претставуваат дела од областа на различни исламски науки (тефсирот, кираетот, хадисот, фикхот, проповедите, теологијата итн.), потоа филозофијата (особено логиката), филологијата и книжевноста. Истото се однесува и на турските ракописи, додека персиските се издвојуваат по тоа што во најголем дел содржат дела од областа на книжевноста, посебно поезијата (сл. 4).

Освен дела кои се изучувале во медресите, поради што често биле препишувани и се застапени со поголем број примероци, Збирката содржи и ретки, можеби и уникатни дела, од кои од најголемото значење се секако оние на домашните автори кои пишувале на еден од трите ориентални јазици. Таков е случајот со двата ракописа на турски јазик чиј автор е битолчанецот Даниш Ахмед (умрел во 1898).⁸ Имено, неговиот превод на класичното дело на арапската книжевност, *Макамийе* на ал-Харири, и коментарот на поетскиот диван на Султанот Селим I, двата веројатно автографи.



⁶ Податокот е според состојбата на обработката на фондот наведена во *Елаборација за ревалоризација на движно културно наследство* изготвен за Збирка ракописи на османско-турски јазик од 2006 година.

⁷ Види Кавчиќ, 2020, стр. 201.

⁸ За авторот види: Bursali M. Tahir, 1914-23, св. 1, стр. 336.



Слика 4. Почетокот на *Диваној на Хафиз*, препишан во 929. [1522-23] година, НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје, MSP II 33 (л. 16-2а).

Помеѓу арапските ракописи е и делото *Муншаха л-анхур фи шарх Мулшака л-абхур*, од областа на исламското право, чиј автор, битолчанецот Шах Мухамед (у. 1642),⁹ во колофонот наведува дека пречистената верзија на делото ја завршил на почетокот од реби-ул-ахир 1042 [октомври 1632] година, а дека овој препис го завршил во средина на месецот сафер 1051 [мај 1641] година, т.е. една година пред својата смрт.

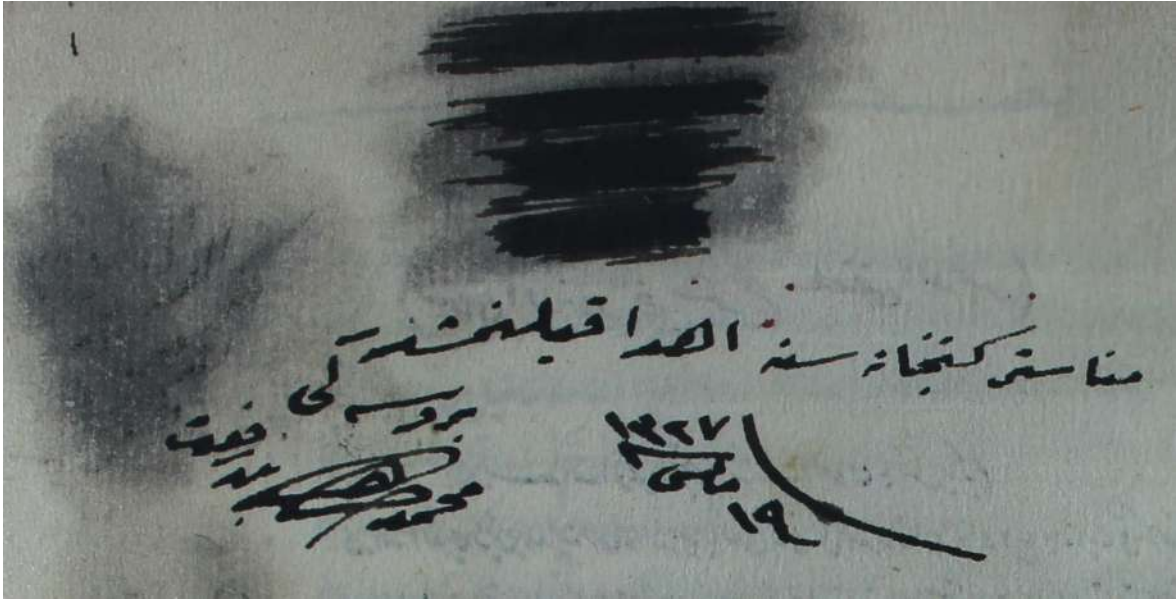
Освен значајот на овој ракопис како автограф и како еден од ретките примероци од ова дело,¹⁰ чиј автор е по потекло од Македонија, овој ракопис има и дополнителна вредност. Тој содржи запис за вакаф на познатиот османски био-библиограф Бурсали Мехмед Тахир (1861-1925). Бурсали Тахир, кој еден период бил професор по географија а потоа и директор на Високо војно училиште во Битола, според записот, го подарил овој ракопис на Битолската библиотека на 19. мај 1327 година според руми календарот¹¹ [1. јуни 1911 година]¹² (сл. 5). Овој свој чин Бурсали Тахир (1914-23, св. 1, стр. 310) дури го и регистрирал во својата био-библиографска забелешка за Шах Мухамед.

⁹ За авторот види: Bursali M. Tahir, 1914-23, св. 1, стр. 310.

¹⁰ Постојат повеќе автори кои напишале коментар на истото дело и му го дале истиот наслов, но ниту еден од нив не е овој битолски автор (види: Brockelmann, 1937-1949, S I, p. 643). До сега е утврдено постоење на уште еден ракопис од ова дело, кој се наоѓа во библиотеката Körgülü во Истанбул.

¹¹ Специфичен сончев календар заснован на јулианскиот календар, кој во Османската империја било во употреба од 1839 до 1926 година.

¹² Изразувам благодарност до Исмет Ерек од Османскиот архив во Истанбул на неговата помош во дешифрирањето на записот.



Слика 5. Запис за подарок на Битолската библиотека од страна на Бурсали Мехмед Тахир ибн Рифат. НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје, MSA II 480 (л. 1а).

Освен основниот текст, ракописите во Збирката Ориенталистика, како што може да се види од наведените примери, често пати содржат и различни видови забелешки и записи. Освен забелешките кон самиот текст и авторските и преписувачките колофони кои укажуваат на времето и, евентуално, местото на создавањето на делото, односно неговиот препис, тие често пати содржат записи на поранешните сопственици и печати што сведочат за патот што ракописот го поминал низ времето и просторот.

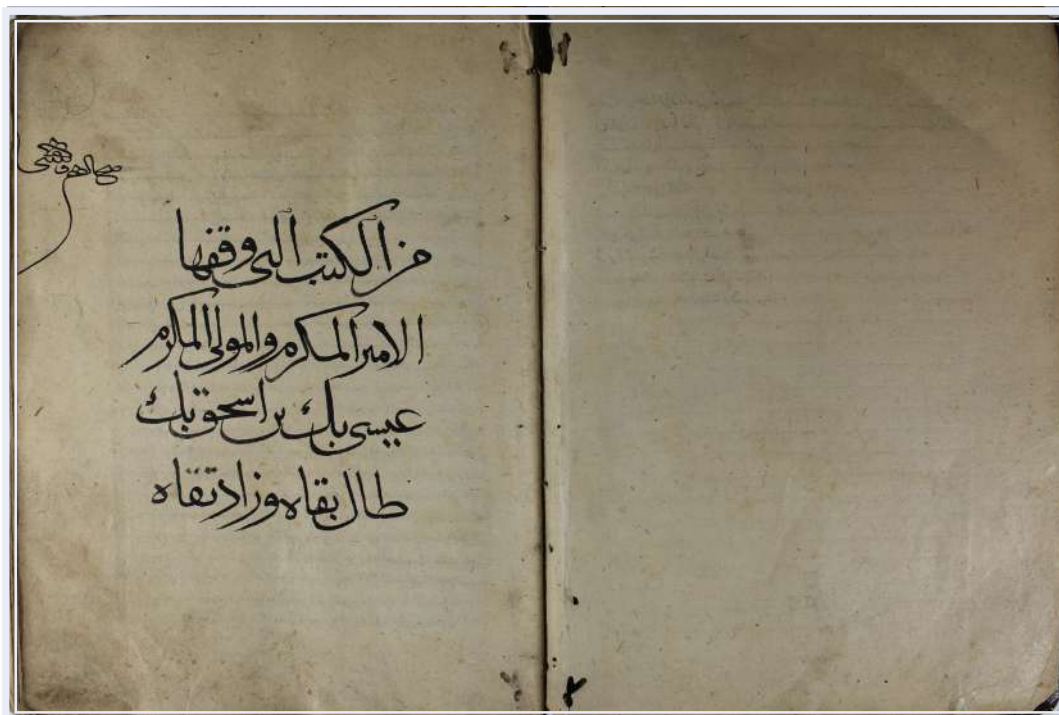
Во тој контекст интересно е да се наведе дека, во арапскиот ракописен фонд, се наоѓаат три ракописа кои биле дел од личната библиотека на Иса-бег Исаковиќ.¹³ Како што веќе е споменато, според неговото вакафнаме, оверено во Скопје во 1469 година, за потребите на медреса и теќе што тој ги изградил во Скопје, Иса-бег увакуфил бројни земјишни поседи и дуќани, како и сите свои книги, и тоа околу 210 наслови во повеќе од 330 томови.¹⁴ Трите пронајдени ракописи, кои содржат речиси идентичен запис за вакаф, “од книгите што ги увакуфил почитуваниот заповедник и прославениот добротвор Иса-бег ибн Исхак-бег, нека поживее и нека му се зголеми побожноста” (сл. 6), за сега се единственото нешто што останало од библиотеката на Иса-бег од XV век, која, според Елезовиќ (б.г., стр. 35), веројатно била уништена во 1689 година во текот на продорот на австриската војска во Скопје.

Освен тие три ракописа, во фондот на Збирката пронајден е и ракопис од областа на исламската догма, чиј преписувач Мухамад ибн Синан во колофонот наведува дека преписот го направил во медресата на Иса-бег ибн Исхак-бег, во средина на месецот сафер 926 [1519] година (сл. 7). За преписот веројатно се користел со една од двете книги насловени *Шерх-и-акаид*, завештани од страна на Иса-бег 50 години порано.¹⁵

¹³ Види: Kavčić, 2009, pp. 185-186; Kavčić, 2007, pp. 26-27.

¹⁴ Види: Елезовиќ, б.г, стр. 45-101.

¹⁵ Види: *Исто*, стр. 62.



Слика 6. Записот за вакаф на Иса-бег ибн Исхак-бег (Иса-бег Исаковиќ),
НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје, ОМСА III 200.



Слика 7. Колофонот според кој преписот е направен во медресата на Иса-бег
во 926 [1519] година, НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје, MSA I 214 (л. 109a).

Наместо заклучок

Достапноста на ракописниот фонд на прво место зависи од можноста за неговото пребарување со помош на каталози. Бидејќи не постои универзален каталошки стандард за опис на ракописна граѓа, праксата во изработката на описите на исламските ракописи се разликува од земја до земја, а често пати и од библиотека до библиотека во една иста земја.

Обработката на ориенталните ракописи во Националната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ - Скопје е направена од страна на повеќе стручни лица, од различни институции, во различни временски интервали и со различни пристапи кон каталогизацијата, т.е., со вклучување на помал или поголем број на библиографски и описни елементи во каталошкиот опис. Сегашната состојба е ваква: за арапските ракописи при крај е изготвувањето на основните записи кои ги вклучуваат овие податоци: автор, наслов, препишувач, година и место на преписот, сигнатура, краток материјален опис, предмет и забелешки. Турските ракописи се опишани во печатениот каталог на турски јазик издаден во Анкара (Aydemir, Hayber, 2007). За персиските ракописи во 2020 година е издаден печатен каталог на македонски јазик, со детален опис на 118 ракописи кои содржат вкупно 152 наслови (Кавчиќ, 2020, стр. 11).

Најголем дел од ориенталните ракописи во Националната библиотека се дигитализирани во текот на 2013 година во рамките на проектот „Реконструкција на културното наследство на Балканот“ реализиран во соработка со Институтот „Јунус Емре“ од Република Турција. Со тоа користењето на оригиналните материјали е сведено на неопходен минимум, а нивните интелектуални содржини, преку соодветна грижа за дигиталните објекти, би требало да останат зачувани за идните генерации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aydemir, Y., Hayber, A. (2007). *Makedonya kütiüphaneleri Türkçe yazma eserler kataloğu*. Ankara: Tika.
2. Bloom, J. M. (2001). *Paper before Print: The History and Impact of Paper in the Islamic World*. New Heaven: Yale University Press.
3. Brockelmann, C. (1937-1949). *Geschichte der arabischen Litteratur*. Leiden: E.J. Brill.
4. Bursalı, M. T. (1914-1923). *Osmanlı Müellifleri*. Istanbul: Matbaa-i Amire.
5. Георгиевски, М. Димитровски, Д. (1983). Положбата и заштитата на библиотечниот материјал со својство споменик на културата на Македонија. Во: А. Николовски (уред.). *30 години заштитна на спомениците на културата во Социјалистичка Република Македонија* (65-69). Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата.
6. Димитровски, Д. (1998). Ориенталните ракописи во Македонија (потекло, состојба, карактеристики). Во: В. Стојчевска-Антиќ и др. (уред.), *Ракописното наследство на Македонија: зборник на прилози од 88 трибина одржана на 24 јуни 1998 година* (67-72). Скопје: Фондација за култура на Македонија.
7. Димитровски, Д. (1980). Турските ракописи во Народната и универзитетска библиотека „Климент Охридски“ – Скопје (општ преглед). *Библиотекарска искра*, год. 11, бр. 24, 142-147.
8. Deroche, F. (2006). *Islamic Codicology: An Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script*. London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation.

9. Dobrača, K. (1963). *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice za SR Bosnu i Hercegovinu.
10. Букановић, М., Јанц, З. (1973). *Оријентални рукописи*. Београд: Музеј примењене уметности.
11. Елезовић, Г. (б. г.). *Турски синоменици у Скопљу* [прештампано из „Гласника Скопског научног друштва” св. 1. и 2.]. Београд: Родољуб.
12. Закон за заштита на културното наследство (2004). *Службен весник на Република Македонија* 20.
13. Кавчиќ, М. (2020). *Каталог на персиски рукописи*. Скопје: НУБ „Св. Климент Охридски”.
14. Kavčić, M. (2009). Arabic Manuscripts of the National and University Library “St. Kliment Ohridski”, Skopje, Republic of Macedonia. In: S. Brinkmann and B. Wiesmuller (eds.), *From Codicology to Technology : Islamic Manuscripts and their Place in Scholarship (175-193)*. Berlin: Frank & Timme.
15. Kavčić, M. (2007). Arabic Manuscripts in Macedonia. *Macedonian Affairs*, vol. 6, no. 1, 21-33.
16. Калеси, Х. (1961). Прве оријенталне библиотеке у југословенским земљама. *Библиотекар : орган Друштва библиотекара НР Србије*, бр. 4, 279-282.
17. Kaleši, H. (1972). *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*. Priština: s. n.
18. Lewis, B. (1979). Uvod. U: B. Lewis (prir.). *Svijet islama: vjera, narodi, kultura*. Beograd: Jugoslovenska revija.
19. Tinjak, F. (2013). Fond orijentalistike u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. *Anali Gazi Husrev-Begove biblioteke*, vol. 20, no. 34, 139-156.



РИЗНИЦА ОРИЈЕНТАЛНИХ РУКОПИСА У НАРОДНОЈ И УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – СКОПЉЕ

Резиме: Збирка „Оријенталистика“ Народне и универзитетске библиотеке „Св. Климент Охридски“ у Скопљу представља само мали дио некада богатог фонда бројних исламских библиотека које су осниване на територији Македоније од XV до почетка XX вијека. Садржи више од 3.800 рукописа написаних арапским писмом на арапском, османско-турском и персијском језику. Ове три рукописне збирке – Збирка арапских рукописа (са око 2.600 јединица), Збирка османско-турских рукописа (са више од 1.100 јединица) и Збирка персијских рукописа (118 јединица), имају статус културног наслеђа од посебног значаја – поткатегорија културно наслеђе од изузетног значаја. У раду се укратко разматрају материјали и технике коришћени за израду оријенталних рукописа Националне и универзитетске библиотеке и њихово данашње стање. Рукописи датирају од XII до XX вијека и настали су у различитим мјестима и градовима који се данас налазе у Египту, Сирији, Турској, Саудијској Арабији, Ираку, Ирану, Босни и Херцеговини, Србији, Бугарској, Грчкој итд. Неки од њих су преписивани у Македонији или су им преписивачи поријеклом из македонских градова Радовиша, Дебра, Охрида, Битоља, Скопља, Штипа и Тетова. Што се тиче њиховог садржаја, покривају широк спектар тема везаних за ислам, али укључују и радове из филологије, филозофије (посебно логике) и књижевности, углавном поезије. Пажњу привлаче и дјела аутора поријеклом из Македоније, и то два дјела на турском језику која је написао Ахмед Даниш (умро 1898. године) и једно дјело на арапском језику које је написао Шах Мухамед (умро 1642. године), оба су поријеклом из Битоља. Аутограф Шаха Мухамеда такође садржи биљешку која документује његову донацију Библиотеци у Битољу од стране чувеног османског библиографа Бурсалија Мехмета Тахира (1861–1925). Оријентални рукописи, са својим натписима и печатима, такође представљају значајан извор за реконструкцију историје исламских библиотека у Македонији. У Збирци се налазе три, једина до сада пронађена, рукописа која су припадала приватној библиотеци Иса-бега, сина Исхак-бега, познатијег као Иса-бег Исаковић (око 1414–1472), коју је увакуфио за потребе своје медресе. У Збирци се налази и рукопис дјела о исламској догматици који је, према преписивачком колофону, преписан у Иса-беговој медреси 1519. године, вјероватно из једног од његових увакуфљених рукописа. Рад се завршава стањем каталогизације рукописа Збирке, које гласи: каталог арапских рукописа биће довршен у догледно вријеме, турски рукописи су описани у штампаном каталогу на турском језику, а персијски рукописи у штампаном каталогу на македонском језику. Већина рукописа Збирке „Оријенталистика“ дигитализована је 2013. године у оквиру пројекта „Реконструкција културног наслеђа Балкана“, који је реализован у сарадњи са Институтом „Јунус Емре“ из Турске.

Преузето: 2. мај
Прихваћено: 16. август